

ADABIY VA SHE'RIY TARJIMALARNING XUSUSIYATI

F.D.Atashova – katta o'qituvchi

Berdaq nomidagi Qoraqalpog' davlat universiteti

Tayanch so'zlar: badiiy tarjima, yozma yoki og'zaki matn, she'riy tarjima, lingvistik kategoriyalar, tarjima jarayonining tahlili va sintezi.

Ключевые слова: художественный перевод, письменный или устный текст, поэтический перевод, лингвистические категории, анализ и синтез процесса перевода.

Key words: literary translation, written or oral text, poetic translation, linguistic categories, analysis and synthesis of the translation process.

Kirish. Adabiy ijodning asosiy turlaridan biri tarjimadir. «Tarjima» so'zi faoliyatning juda katta doirasini o'z ichiga oladi va taniqli va umume'tirof etilgan tushunchadir. Tarjimaning ko'plab ta'riflari mavjud. Shuni ta'kidlash kerakki, A.V.Fedorov, L.S.Barxudarov, V.S.Vinogradov, V.N.Komissarov, A.D.Shvaytser kabi ko'plab tadqiqotchilar «tarjima» tushunchasining mohiyati haqida aniq qiziqib, so'zning o'ziga xos polisemantikligini ta'kidladilar. Keling, «tarjima» tushunchasining asosiy ta'riflarini ko'rib chiqaylik.

Mashhur sovet tarjimoni A.V.Fyodorov shunday yozadi: «Tarjima, birinchi navbatda, aqliy harakat shaklida sodir bo'ladigan va nutq ishinining (matn yoki og'zaki nutq) bir tilda paydo bo'lishidan iborat bo'lgan jarayondir. boshqa – tarjima – tilda qayta yaratiladi; ikkinchidan, bu jarayonning natijasidir, ya'ni. yangi nutq ishi» [1]. Ma'lumki, «tarjima» so'zining ma'nosi haqidagi bu ikki tushuncha bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir, ya'ni tarjima jarayoni nutq ishinining natijasi bo'lgan xususiyatlarini tushuntiradi va aksincha, tarjima jarayonining tabiati bo'lishi mumkin. natijaning xususiyatlaridan kelib chiqib aniqlanadi. Biroq, A.V.Fyodorov bu ikki tushunchani ajratib ko'rsatish zarurligini ta'kidlaydi, chunki hozirgi vaqtda tadqiqotchilarning manfaatlari ikkiga bo'lingan: «ba'zilar tarjima va asl nusxa o'rtasidagi munosabatni bir-biriga bog'langan ikkita nutq asari sifatida tahlil qiladilar; boshqalar birinchi navbatda tarjima jarayoni va uni modellashtirish bilan shug'ullanadilar» [7]. Ikkala yo'nalish ham bir-birini istisno qilmaydi, lekin har birining o'ziga xos xususiyatlari bor. Mashhur tilshunos olim L.S.Barxudarov «tarjima» tushunchasiga o'z ta'rifini beradi – bu «bir tildagi nutqiy asarni o'zgarmagan mazmun rejasini, ya'ni ma'nosini saqlab qolgan holda boshqa tildagi nutqiy asarga aylantirish jarayoni» [1]. Shuni ta'kidlash kerakki, L.S.Barxudarov qo'yilgan vazifaning murakkabligini bilgan holda, o'z ta'rifiga ikkita muhim izoh bilan birga keladi, ulardan birida u «tarkib rejasini» yoki «ma'no» atamasini iloji boricha kengroq tushunishga chaqiradi, ya'ni, semasiologiya arsenalida mavjud bo'lgan bilimlarning butun doirasiga asoslangan; boshqasi esa «o'zgarmas tarkib rejasini saqlab qolish» haqida faqat nisbiy ma'noda gapirish mumkinligini ta'kidlaydi. Tillararo transformatsiya jarayonida yo'qotishlar muqarrar, ya'ni asl matnda ifodalangan ma'nolarning to'liq o'tkazilmasligi mavjud. Shuning uchun tarjima matni hech qachon asl matnning mutlaq ekvivalenti bo'la olmaydi. Ushbu ta'riflar mualliflari tarjimoni mazmun rejasini saqlab qolgan holda ifoda rejasini almashtirish pozitsiyasidan ko'rib chiqadilar.

Tarjima asl nusxa asosida yangi matn yaratish ekanligidan kelib chiqqan holda mualliflar tomonidan quyidagi ta'riflar keltirilgan. Professor V.S.Vinogradovning fikricha, «tarjima» bu «ijtimoiy zaruratdan kelib chiqqan jarayon va bir tildagi yozma yoki og'zaki matnda ifodalangan ma'lumotlarni boshqa tildagi ekvivalent (adekvat) matn orqali uzatish natijasi» [2]. Muallif yana tushuntirib beradiki, axborot deganda barcha mazmun, ham semantik, ham stilistik, emotsional-ekspressiv, funksional, baholovchi, janr, estetik xarakterdagi barcha ma'lumotlar tushuniladi; Ekvivalentlik (adekvatlik) deganda tarjima matnida asl nusxaning janrli o'ziga xosligi va asl matndagi barcha turli ma'lumotlarning to'liq saqlanishi tushuniladi. V.N.Komissarov «tarjima» – «TLda asliyatga kommunikativ jihatdan ekvivalent bo'lgan matn yaratiladigan va uning kommunikativ ekvivalentligi tarjima retseptorlari tomonidan asl nusxa bilan aniqlanishida namoyon

bo'ladigan lingvistik vositachilik turi» deb ta'kidlaydi [4]. Keyin muallif ushbu ta'rifning asosiy fikrlarini tushuntirib, batafsil izoh beradi. Xususan, V.N.Komissarov shunday deb yozadi: aloqa uchun zaruriy shart - bu «lingvistik vositachilik» ni amalga oshiradigan oraliq bo'g'inning mavjudligi, ya'ni. asl xabarni retseptor tomonidan idrok etilishi mumkin bo'lgan lingvistik shaklga aylantirish; asl matn va tarjima o'rtasida o'zi «kommunikativ ekvivalentlik» bilan bog'liq bo'lib, u muloqotning o'ziga xos sharoitida zaruriy o'zaro tushunishni ta'minlash uchun yuqori darajadagi umumiylikda ifodalanadi. A.D.Shvaytser «tarjima» tushunchasiga o'zining ta'rifini beradi - «tillararo va madaniyatlararo muloqotning bir yo'nalishli va ikki bosqichli jarayoni bo'lib, unda maqsadli («tarjima») tahlil qilingan asosiy matn asosida ikkinchi darajali matn yaratiladi. (metamatn) boshqa til va madaniy muhitda birlamchini almashtirib yaratiladi» [8]. Muallifning ta'kidlashicha, bunday formula o'zining barcha noqulayligi bilan tarjima jarayonining ko'p faktorli xususiyatini, uning boshqa tillararo muloqot turlaridan farqini va asosiy paradoksini – tarjimonning asl nusxaga «sodiqlik»ga e'tibor qaratishini va asosiy e'tiborni aks ettiradi. Adresat va uning madaniyati normalari [8]. Ushbu ta'riflar tarjima matni ko'proq avtonomiya va ijodkorlikka ega ekanligini ko'rsatadi. Biroq, bu mustaqillikni asl nusxadan masofa sifatida talqin qilish mumkin, buning natijasida asl va yakuniy matn o'rtasidagi bog'liqlik buziladi, keyin esa ikkinchisi shunchaki tarjima deb atalishga haqli emas.

Shunday qilib, biz «tarjima» tushunchasining ta'rifi juda ziddiyatli degan xulosaga kelishimiz mumkin. Bizning fikrimizcha, tarjima «nutq yoki yozma asarni asl nusxaning shakli va mazmunini saqlab qolgan holda manba tildan ko'rsatma tilga aylantirish jarayoni»dir. Ta'riflarni tahlil qilib, biz tarjimaning bir nechta doimiy xususiyatlarini aniqlashimiz mumkin: polivariatsiya (bir xil asl asarning tarjima qilingan matnining bir nechta versiyalarining mavjudligi), qaytarilmasligi (mavjud tarjimadan asl nusxani to'liq tiklashning mumkin emasligi) va ikki fazali. (tarjima jarayonining tahlili va sintezi). «Tarjima» tushunchasining asosiy ta'riflarini ko'rib chiqib, tarjimaning o'ziga xos turiga, ya'ni badiiy tarjimaga to'xtalib o'tish zarur.

Tilshunos va adabiyotshunos olimlar bir necha bor badiiy matn tushunchasiga ta'rif berishga harakat qilganlar. Ammo matn turlarini (badiiy va badiiy bo'lmagan) farqlash uchun hali ham aniq ta'rif mavjud emas. Matnlarning badiiy va badiiy adabiyotga bo'linishi insonda ikki xil fikrlash: mantiqiy va obrazli tafakkurga ega ekanligiga asoslanadi.

Tarjimashunoslikda muhim o'rinlardan birini badiiy matnni tasniflash egallaydi. Ko'p tasniflar mavjud, biz faqat eng qiziqarlilarini ko'rib chiqamiz. Masalan, til va tarjima muammolari bo'yicha yetakchi sovet tadqiqotchilaridan biri A.V.Fedorovning tasnifi. Uning tasnifi tarjima qilayotgan materialning tabiatidagi farqlarga asoslanadi va u quyidagilarni ajratadi: 1) axborot matnlari, hujjatli matnlar (tijorat va biznes xarakterdagi) va ilmiy matnlar; 2) ijtimoiy-siyosiy matnlar (shu jumladan, marksizm klassiklarining asarlari, tahririy maqolalar va nutqlar); 3) (badiiy) adabiy matnlar [7]. Biz tasniflashning tematik xarakterga ega ekanligini payqadik. Katarina Raysning yana bir tasnifi tarjimon uchun qulayroqdir, chunki u tufayli tarjimon o'z e'tiborini nimaga qaratish kerakligini biladi: 1) til mazmuniga yo'naltirilgan matnlarning tavsiflovchi funksiyasiga ko'ra; 2) til - shakl yo'naltirilgan matnlarning ifoda vazifasiga ko'ra; 3) murojaat vazifasiga ko'ra – murojaatga

yo'naltirilgan matnlar [5].

Badiiy matnlar turli xarakterga ega bo'lishi mumkin bo'lgan ma'lumotlarni o'z ichiga oladi: intellektual, hissiy, estetik. Demak, badiiy matn mantiqiy matn maqsadidan farqli maqsadni ko'zlaydi, ya'ni badiiy matnlar o'quvchiga ta'sir o'tkazish, unda bevosita badiiy tasvir orqali ifodalalanadigan voqea, hodisalarga ma'lum bir emotsional yoki oqilona munosabatni uyg'otishga qaratilgan. tasvir. Shuni qo'shimcha qilish joizki, badiiy matn boshqa matn turlaridan kompozitsiya deb ataladigan tuzilishi bilan farq qiladi. Bu badiiy shaklning eng muhim, organuvchi elementi bo'lib, asarga birlik va yaxlitlik berib, uning tarkibiy qismlarini bir-biriga va butunga bo'ysundiruvchi, ya'ni matnni tartibga solish usulidir. Badiiy matn yuqori darajadagi milliy-madaniy va zamon konditsiyasi bilan ajralib turishini ham qayd etishimiz mumkin. Shunday qilib, adabiy matn doimo millat, madaniyat yoki davrning xususiyatlarini aks ettiradi. Milliy o'ziga xoslik til shakllarining o'zida mustahkamlangan. Badiiy sinovning muhim muammolaridan biri bu idrokning noaniqligidir. Va bu hodisaning uchta asosiy sababi bor: lingvistik noaniqlik, muallifning niyati va o'quvchining tayyorligi. Shuni ham ta'kidlash joizki, adabiy matn obyektiv bo'lishi mumkin emas, muallifning pozitsiyasidan, muallifning personajlar va hodisalarga munosabatidan yoki muallifning intonatsiyasidan xoli bo'lishi mumkin emas [6].

She'riy tarjima so'zlashuv san'atining alohida turi bo'lgan she'riy matnga asoslanadi. U ma'lum sifatlarga ega: to'liqlik (yoki izchillik), to'liqlik, idiomatiklik (yoki yaxlitlik), madaniy jihatdan ajralmaslik, individuallik, optimallik, ochiqlik va izchillik [6]. Ushbu turdagi matnning timsoli xususiyati tufayli «she'riy matn» tushunchasiga to'liq ta'rif berishning iloji yo'q, chunki ikoniklik she'riy fikrlash jarayonining ham vositasi, ham natijasidir. Biroq, uni she'riy matnning matn ichidagi va matndan tashqari tomonlarini hisobga olgan holda, shuningdek, uning o'ziga xosligini belgilovchi qator omillardan foydalangan holda ko'rib chiqish mumkin. Masalan, she'riy matnni quyidagicha ko'rib chiqish: o'ziga xos ifoda rejasi va mazmuniga ega bo'lgan lingvistik kategoriya; madaniy toifa; estetik kategoriya; ma'naviy kategoriya, san'atning boshqa turlari qatorida inson madaniy faoliyatining namoyon bo'lishi sifatida; dunyoning badiiy tasvirini va she'riy tafakkur xususiyatlarini o'z ichiga olgan antropolinguistik kategoriya. Shuni ta'kidlash kerakki, she'riy matnning asosiy tipologik parametrlari ma'naviyat, obrazlilik va ularning estetik jihatdan qimmatli lingvistik obyektivlashuvidir. Badiiy obyektning yaxlitligi printsipi

bilan belgilanadigan bu xususiyatlarning kombinatsiyasi she'riy matnning tipologik dominantini tashkil etadi, bu uning she'riy matnni boshqa matn turlaridan ajratib turadigan muhim xususiyatidir. Shuning uchun siz ushbu parametrlarni biroz batafsilroq ko'rib chiqishingiz kerak. Birinchi parametrni «ma'naviyat» deb ko'rib chiqsak, bunda biz inson psixikasining uning intellektual va hissiy energiyalarining birligidagi faolligini tushunamiz. Ma'naviyat parametri she'riy matnning an'anaviy tarzda qayd etilgan ikkita xususiyatini o'z ichiga oladi: g'oyaviylik va hissiylik. Mafkuraviylik muallif ongining «inson-dunyo» tizimidagi obyektning subyektga munosabatini tushunishga qaratilganligi bilan belgilanadi. Emotivlik badiiy ongning insonning ma'naviy olamini bilim markaziga qo'yuvchi «inson – dunyo» tizimidagi obyektga bo'lgan munosabatini tushunishga qaratilganligi bilan izohlanadi. Badiiy faoliyatda g'oyaviy-hissiy birlik obrazli tuzilishga ega bo'lganligi sababli, she'riy matnning tipologik parametri obrazlilikdir. Bu parametr ma'naviyat parametri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, uning o'ziga xosligini belgilaydi: badiiy obraz muallif tomonidan dunyoni badiiy tadqiq etish jarayonida shakllangan g'oyaviy-hissiy birlikka asoslanadi. Demak, ikkinchi parametr jihatida she'riyat «inson-dunyo» munosabatining qadriyat jihatini anglash obrazidir. She'riy matndagi tilning estetik vazifasi va she'riyatning she'riy shakl bilan tarixiy bog'liqligini hisobga olgan holda, bunday parametr estetik jihatdan qimmatli lingvistik obyektivlik parametri sifatida aniqlanadi. She'riy matnning ushbu parametri versifikatsion tizimlarning o'ziga xosligini hisobga olishga imkon beradi va she'riyat tomonidan an'anaviy tarzda ko'rib chiqiladigan she'riy matnning xususiyatlarini o'z ichiga oladi: metr, hajm, qofiya, bayt turi, kompozitsiya turi. Uchinchi parametr she'riyatni «inson – dunyo» bog'liqligining qiymat jihatini majoziy tushunishning estetik jihatdan qimmatli lingvistik obyektivlashuvi sifatida talqin qilishga imkon beradi [9].

Xulosa. Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki, she'riy matn badiiy va poetik tafakkur natijasidir. Qolaversa, she'riy matn ana shunday tafakkurning ham jarayoni, ham natijasi bo'lib, o'ziga xos matn xususiyatlariga ega [9]. Umuman olganda, she'riy matn umumiy badiiy matn kabi barcha xususiyatlar bilan tavsiflanadi, ammo bu xususiyatlarning ba'zilar lirik asarlarda to'liq ifodalanish darajasini oladi. She'riy asarlarda matnning shakli va fonetik tashkil etilishi eng katta rol o'ynaydi va o'quvchiga hissiy va estetik ta'sir ko'rsatadigan barcha vositalarning roli ko'p marta ortadi.

Adabiyotlar

1. Barxudarov L.S. Til va tarjima. -M.: 1975. 10-b.
2. Vasadze A. Problema xudojestvennogo chuvstva. –Tbilisi: 1978.
3. Vinogradov BC Tarjimashunoslikka kirish. Umumiy va leksik savollar. -M.: 2001. 11-b.
4. Kazarin Yu. Poetik matn tizim sifatida. Ekaterinburg, 1999. 9-10-b.
5. Komissarov V.N. Tarjima nazariyasi (lingvistik jihatlar). -M.: 1990. 45-b.
6. Guruch. K. Matnlarning tasnifi va tarjima usullari. -M.: 1978. S. 202-203.
7. Sdobnikov V.V., Petrova O.V. Tarjima nazariyasi. -M.: 2007. 354-b.
8. Fedorov A.V. Tarjimaning umumiy nazariyasi asoslari (lingvistik muammolar). -M.: 2002. -S. 226 – 227.
9. Shvaytser A.D. Tarjima nazariyasi: holati, muammolari, jihatlar. -M.: 1988. 75-b.
10. Shutemova N.V. Badiiy faoliyat kontekstida she'riy tarjima // Perm universiteti axborotnomasi. jild. 6 (12). Perm, 2010. 76-82-b.

REZYUME. Ushbu maqolada badiiy tarjima haqida aytilgan, uning oldida tarjimaning boshqa turlari bilan bir xil vazifalar turibdi, deyishimiz mumkin. Shuni alohida ta'kidlash joizki, badiiy tarjima asl badiiy matnning ma'lum bir tarixiy bosqichdagi jamiyatning adabiy-kommunikativ tablatlari va g'oyalarga javob beradigan xorijiy madaniy o'xshashligidir. Aytishimiz mumkinki, badiiy tarjima adabiyotning muayyan tarkibiy, mazmun va hissiy-baholash xususiyatlariga ega bo'lgan alohida janridir. Badiiy tarjimada asl nusxaning badiiy adabiyot janriga mansubligiga qarab tarjimaning alohida kichik turlari mavjud. Bunday kichik turlarga she'r tarjimasi, pyesalar tarjimasi, badiiy adabiyot tarjimasi, qo'shiq matni tarjimasi va boshqalar kiradi.

РЕЗЮМЕ. В статье говорится о художественном переводе, в самом общем виде можно сказать, что перед ним стоят те же задачи, что и перед другими видами перевода. Важно отметить, что художественный перевод представляет собой инокультурное подобие исходного художественного текста, отвечающее литературно-коммуникативным требованиям и представлениям общества на определенном историческом этапе. Можно сказать, что художественный перевод есть особый жанр литературы с определенными структурными, содержательными и эмоциональными свойствами. В художественном переводе различаются отдельные подвиды перевода в зависимости от принадлежности оригинала к жанру художественной литературы. В качестве таких подвидов выделяются перевод поэзии, перевод пьес, перевод художественной прозы, перевод текстов песен и так далее.

SUMMARY. The article discusses literary translation. In general, it can be said that it faces the same tasks as other types of translation. It is important to note that literary translation is a foreign cultural likeness of the original literary text that meets the literary and communicative requirements and ideas of society at a certain historical stage. It can be said that literary translation is a special genre of literature with certain structural, content, and emotional-evaluative properties. In literary translation, separate subtypes of translation are distinguished depending on whether the original belongs to the genre of fiction. Such subtypes include translation of poetry, translation of plays, translation of fiction, translation of song lyrics, etc.